

Tübingen Mushafı (Ma VI 165) Hakkında Bir Değerlendirme

An Evaluation about the Quran Pages/Mushaf in Tübingen

Doç. Dr. Hayrettin ÖZTÜRK¹

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun
· hayrettin.ozturk55@hotmail.com · ORCID > 0000-0001-6796-2122

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 01 Eylül/September 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 10 Kasım/November 2023

Yıl/Year: 2023 | **Sayı – Issue:** 55 | **Sayfa/Pages:** 487-520

Atıf/Cite as: Öztürk, H. "Tübingen Mushafı (Ma VI 165) Hakkında Bir Değerlendirme" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 55, Aralık 2023: 487-520.

TÜBİNGEN MUSHAFI (MA VI 165) HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

Bu çalışma bugün dünyada mevcut bulunan el yazma Kur'ân, mushaf ve varakları içerisinde belki de en eskilerinden biri olan Tübingen Mushafını konu edinmektedir. Söz konusu Mushaf, Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi Ma VI 165 demirbaş numarasına kayıtlı olup, İsrâ suresinin 35. ayetinin bir bölümünden itibaren Yâsîn suresinin 57. ayetine kadar takriben Kur'ân'ın dörtte birlik kısmını ihtiva etmektedir.

Bu makalede, Tübingen Mushafının imlâ özellikleri ile erken döneme ait mimari eserler üzerinde yer alan epigrafik nitelikli metinler (taş kitabeler) arasında çeşitli açılardan karşılaştırmalar yapılmıştır. Yine bu makalede okumaya çeşitlilik ve zenginlik katan yazımı farklı kelimelerin ve kıraatlerin bir incelemesi yapılmış farklı kıraatlerin manaya kattığı anlam zenginliği ve kıraatlerin bu şekilde gelişiminin hikmeti gibi konular da ele alınmıştır. Bu makalede Tübingen Mushafının ayet sayılarının tespitine çalışılması, Osman Mushafı ile yapılacak mukayesesini için mushafın detaylı olarak incelenmesi, tanımlanması, radyo karbon 14 (C14) yöntemi ile tarihlendirilmesinin yapılması ve bu nitelikteki bilimsel bir çalışmaya ilk kez konu edilmesi çalışmanın özgün tarafını oluşturmaktadır.

Çalışmanın sonunda 14 asır önce yazıldığı belgelerle teyit edilen Tübingen Mushafı ile bugün elimizde bulunan diğer mushafın Tübingen Mushafına karşılık gelen kısımları arasında hiçbir farklılığın olmadığı belirtilmiş ve devamında bu çalışmada görüleceği üzere Kur'an'ın en azından ilgili bölümler itibarıyla hem sayfalarda hem de hafızalarda yer alan kutsal bir metin olduğu gerçeğinin bilimsel yöntemlerle desteklenebileceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Osman Mushafı, Erken Dönem Kur'ân Kopyaları, Tübingen Mushafı, Tübingen varakları, Kitabeler.

AN EVALUATION ABOUT THE QURAN PAGES/MUSHAF IN TUBINGEN

ABSTRACT

This study is about the Tübingen Mushaf, which is perhaps one of the oldest manuscripts of the Qur'an and mushaf available in the world today. The mushaf in question is registered in the inventory number of Ma VI 165 of the University of Tübingen Library and contains approximately one-fourth of the Qur'an from a part of the 35th verse of the Isra Surah to the 57th verse of the Yasin Surah.

In this article, comparisons are made between the orthographic features of the Tübingen Mushaf and the epigraphic texts (stone inscriptions) on the early architectural works from various aspects. Again, in this article, an examination of the different written words and recitations that add diversity and richness to reading has been made, and the richness of meaning that different qiraats add to the meaning and the wisdom of the arrival of qiraats in this way are also discussed. Again, in this article, studies have been made about words and readings with different spellings that add variety and richness to reading, and also the wisdom of the qiraats being formed in this way and the richness that different qiraats add to the meaning are also discussed. In this article, trying to determine the number of verses of the Tübingen Mushaf, examining the mushaf in detail for its comparison with the Osman Mushafs, defining it, dating it with the radio carbon 14 (C14) method, and subjecting the mushaf to a scientific study of this nature for the first time constitute the original side of the study.

At the end of the study, it was stated that there was no difference between the Tübingen Mushaf, which was confirmed by the documents that it was written 14 centuries ago, and the parts of the other Mushafs we have today, corresponding to the Tübingen Mushaf. And further, as can be seen in this study, at least in terms of the relevant sections, it has been stated that the fact that it is a sacred text preserved in both pages and memories can be supported by scientific methods.

Keywords: Osman Mushafs, Early Quran Copies, Tübingen Mushaf, Tübingen waraqs, Islamic Inscriptions.

GİRİŞ

Erken dönem Kur'ân el yazmaları ile ilgili çalışmalar ilk defa 18. yüzyılın sonlarında Danimarkalı bilim adamı Johann Christian Georg Adler Kopenhag ile başlamıştır.^[1] 1958 yılında Fransız Akademisi “*faire l’histoire critique du texte du Coran*”^[2] adıyla bilimsel bir yarışma düzenlemiş ve bu yarışma ile İslam ülkelerinde bulunan el yazması Kur'ân nüsha varakları çeşitli yollarla elde edilerek incelenmeye çalışılmıştır. Böylece İslam ülkelerinde bulunan el yazmalarının Batı kütüphanelerine göçü serüveni başlamıştır.^[3] Bu çalışmalar; Michele Amari, Theodor Nöldeke, Gotthelf Bergstrasser ve Otto Pretz tarafından^[4] daha ileri bir seviyeye taşınmış ve bunun sonucunda birçok el yazması varak, mikrofilm ve fotoğraf toplanmıştır.^[5] Berlin Akademisi tarafından yürütülen Corpus Coranicum^[6], Bibliothèque Nationale ve Nasser David Khalili İslami Sanat Koleksiyonu bunlardan bir kaçıdır. Kur'ân metinlerine ait her bilgi ve kanıt ilim adamlarında ciddi bir ilgi uyandırmıştır.^[7] Bunun sonucunda Mesâhifu'l-Emsâr'la ilgili^[8] pek çok iddia ortaya atılmıştır.^[9]

Bu iddiaların niteliği ve günümüzde Hz. Osman dönemine denk gelen mushaf örneklerinin var olup olmadığı hususu dikkati çekmektedir. Bu konuda kimi bilim adamları erken döneme ait Kur'ân bölümleri veya metinlerinin var olabilme ihtimali görüşüne ihtiyatlı yaklaşımlar da paleografi, filoloji, sanat tarihi ve C14 analizi gibi farklı yöntemlerin kombinasyonu sayesinde bu konuda daha doyurucu sonuçların elde edilebilmesi muhtemeldir. Ancak şu bilinmelidir ki; erken dönem Kur'ân mushafları, hem Müslümanlar hem de oryantalistler açısından önem arz etmektedir. Biri sahihliğine şahit ararken diğeri de yanlışlığına delil arama gayreti içindedir. Müslüman araştırmacılar 1400 yıldır elimizdeki Kur'ân değişmemiş-

[1] François Déroche, *Qur'ans of the Umayyads A First Overview*, *Leiden Studies in Islam and Society*, (Leiden-Brill: 2014), 1/1.

[2] Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/1.

[3] Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/1; François Déroche, *La transmission écrite du Coran dans les débuts de l’islam. Le codex Parisino-petropolitanus*, [Texts and studies on the Qur'ân 5], (Leiden-Boston: 2009), 8-16.

[4] Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorâns*, (Göttingen: 1860); Gotthelf Bergsträsser and Otto Pretzl, *Geschichte des Qorâns*, 2nd edition, (Leipzig: 1909–1938), 3/249–274; Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/1-2.

[5] (<http://www.corpuscoranicum.de>); David Stephen Powers, *Muhammad Is Not the Father of Any of Your Men*, (Philadelphia: PENN-University of Pennsylvania Press, 2009).

[6] Bkz. Corpus coranicum websitesi (<http://koran.bbaw.de/materialien/gotthelf-bergstraesser-archiv>).

[7] John Wansbrough, *Quranic Studies, Sources and Methods of Scriptural Interpretation* [London Oriental Series, 31], (Oxford: Oxford University Press, 1977), 43–52; Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/2.

[8] Salahaddin el-Müneccid, *Dirâsât fî târihi'l-hattî'l-'Arabî münzû bidâyetihi ilâ nihâyeti'l-'asri'l-Ümevî*, (Beirut: 1972), 50–60; Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/2.

[9] Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/3.

tir anlayışını destekleme bağlamında Batılılar gibi kadim mushaf, parşömen ve varaklar üzerinde ciddi çalışmalar yapmalıdırlar. Bu alanda yapılacak çalışmalar önemli ve önceliklidir. Bazı oryantalistler kasıtlı ya da kasıtsız “Kur’ân da diğer semavi kitaplar gibi değişmiştir” tezlerini geliştirme ve güçlendirmek için senaryolar üretirken, Müslüman araştırmacılar da bu senaryolara karşı yeni ve bilimsel tezler ortaya koymanın çabası içine girmelidirler.

Kur’ân’ın, ilk dönemlerden itibaren kopyasının çıkarıldığı konusunda ısrar eden Arap kaynaklarının yanı sıra, Herald Motzki gibi eleştirel yöntemi kullanan ve Estelle Whelan gibi Arap kaynaklarından bilgi toplayan bazı bilim adamları da 7. yüzyıla tarihlenebilecek bazı nüshaların dolaşımında olabileceğini söylemektedirler.^[10] İşte şimdi ele alacağımız Tübingen Mushafı da erken dönem mushaf örneklerini içinde barındıran nüshalardan biridir.

Bu çalışma esas olarak Tübingen Üniversitesi Kütüphanesinde muhafaza edilen Kur’ân’a (Tübingen Mushafı)^[11] dayanmaktadır.

Bu makalede Tübingen Mushafı’nın tanıtımı, biçimsel özellikleri, orijinalliği, yazımı farklı Kur’ânî kıraatlerin manaya kattığı zenginlik, harflerin şekilleri ve ilk dönem taş kitabelerle mukayesesi, ayetlerin sayısı ve Osman Mushafı ile karşılaştırılması ele alınıp değerlendirilecektir. Bu değerlendirmenin Tübingen Mushafı’nın tanımlanması ve tarihlendirilmesi hususuna katkı sağlayıp sağlamayacağı, C14 karbon tarihlendirme yönteminin ne olduğu ve bu yöntemin erken dönem mushafını belirlemede ne tür imkânlar sunabileceği hususları irdelenecektir.

1. TÜBİNGEN MUSHAFI NEDİR?

İslâm’ın ilk dönemlerine ait Kur’ân kopyalarından birinin bir örneği olan Tübingen Mushafı, 1848-1862 yılları arasında Prusya’nın Dımaşk (Şam) konsolosu Johann Gottfried Wetzstein (1815-1905) tarafından Şam’dan satın alınmış ve 1864 yılında Tübingen Üniversitesi kütüphanesine ulaştırmıştır.^[12] Parşömen orta kalınlıkta olup birkaç kelime dışında okunmayan yer yoktur. Tübingen Üniversite Kütüphanesi Ma VI 165 demirbaş numarasına kayıtlı olan Tübingen Mushafı, Kur’ân’ın takriben % 25’ini içermektedir. İsrâ suresinin 35. ayetinin bir

[10] Estelle Whelan, *Evidence for The Early Codification of the Qur’an*, JAOS 118 (1998), 10–14; Friedrich Schwally, *Geschichte des Qorâns*, 2nd edition, (Leipzig: 1919), vol. II; Déroche, *Qur’ans of the Umayyads*, 1/4.

[11] Bilgi için bkz. Max Weisweiler, *Verzeichnis der Arabischen Handschriften*, (Leipzig: 1930), 2/125. <https://uni-tuebingen.de/universitaet/aktuelles-undpublikationen/pressemitteilungen/news-fullview-pressemitteilungen/article/raritaet-entdecktkoranhandschrift-stammt-aus-der-fruehzeit-des-islam.html>.

[12] Max Weisweiler, *Universitätsbibliothek Tübingen, Verzeichnis der Arabischen Handschriften II*, (Leipzig: 1930), 125, n°161; Déroche, *Qur’ans of the Umayyads*, (Chapter 4), 132.

bölümünden başlamakta ve Yâsîn suresinin 57. ayetinde bitmektedir.^[13] Mushafta yer alan sûre ve âyetler şöyledir:

Q. 17: 35-111 (f. 1a-5a); Q. 18: 1-110 (f. 5a-11a); Q. 19: 1-98 (f. 11a-15a); Q. 20: 1-35 (f. 15a-19b); Q. 21: 1-112 (f. 19b-24a); Q. 22: 1-78 (24a-29a); Q. 23: 1-118 (29a-33a); Q. 24: 1-64 (33a-37b); Q. 25: 1-77 (37b-41b); Q. 26: 1-227 (f. 41b-45a); Q. 27: 1-93 (f. 45a-49a); Q. 28: 1-88 (49a-54b); Q. 29: 1-69 (f. 54b-58a); Q. 30: 1-60 (f. 58a-61b); Q. 31: 1-34 (f. 61b-63b); Q. 32: 1-30 (f. 63b-65a); Q. 33: 1-73 (f. 65a-69b); Q. 34: 1-54 (f. 69b-73a); Q. 35: 1-45 (f. 73a-75b); Q. 36: 1-56 (f. 75b-77b).

Bu mushaf, 77 parşömen ve 154 sayfadan oluşmakta ve her sayfada 18-23 satır bulunmaktadır.

2. TÜBİNGEN MUSHAFININ BİÇİMSSEL ÖZELLİKLERİ

Tübingen Mushafında folyoların boyutu 19.5x15.3 cm ve yazılı alanının boyutu da 16.3/17.3x12.5/13.3 cm'dir. Ayetlerin sonunda 3 çizgiden oluşan işaretler vardır. Surelerin sonunu doldurmak için 6 çizgiden oluşan gruplar bazen tekrarlanmıştır.^[14] Sureler arasındaki süsler çoğunlukla koyu kahverengi mürekkeple çizilmiş ve bazı yerlerde kırmızı ile düzensiz bir biçimde iyileştirilmiştir.^[15] F.33a'daki hücreli dekorasyona sahip çerçeve^[16] hariç, Şam el yazmasındaki tezhiplerde olduğu gibi serbest bir biçimde kullanılmıştır. F.11'deki gibi bazıları ayı yoncası şeklinden türetilmiştir.^[17] Bazı surelerin sonunda çiçek ve yapraklardan oluşan sarmasıklar, palmiye ağaçlarına benzer şekiller bulunmaktadır.^[18] Bazen *te* (ت) harfinin üzerinde sola eğik iki çizgi (1a, 4), *şın* (ش) harflerinden her birinin dışının üzerinde bir çizgi (1b, 15) ve *se* (س) harfinin üzerinde sola paralel 3 çizgi vardır (5a, 13). Zamanla mürekkebin rengi solup kaybolduğundan sonradan siyah bir mürekkeple üzerinden geçildiği fark edilmektedir. Mushaf, parşömen üzerine yazılmış olup sağa yatık şekildedir, benzer harfler ve ayetler arasında 5'lik ve 10'luk bölümler arasında ayırıcı işaretler kullanılmamıştır. Var olanlar da sonradan metne eklenmiştir (resim: 1-4).

[13] el-Mushafu'ş-Şerîf (Tübingen Nüshası), thk. Tayyar Altıkulaç, (İstanbul: İrcica, 1437/2016), 458.

[14] Tübingen Nüshası, f. 33a, 1.

[15] Tübingen Nüshası, f. 11a, 8-9; f. 24a, 9-10; f. 29a, 7-8.

[16] Tübingen Nüshası, f. 33a, 133.

[17] Tübingen Nüshası, f. 11a, 42.

[18] Tübingen Nüshası, f. 11a, 8-9; f. 15a, 3-4; f. 24a, 9-10; f. 29a, 7-8.

3. TÜBİNGEN MUSHAFININ ORJİNALLİĞİ

Kur'ân'ın yazılması ilk zamanlarda şekil, nokta ve vurgu işaretleri olmaksızın gerçekleştiriliyordu. Ancak yapılan araştırmalar ve erken dönem Arapça kitabelerden harflerin Kur'ân'dan önce işaretli olmadığını anlıyoruz. Sahabenin Kur'ân'dan işaretlemeleri attığı söylenmektedir ki eğer işaretleme olmasıydı atma olayı da gerçek olmazdı. Yani erken dönem metinlerinde bazı nokta ve harekeye benzer işaretlerin olması o metnin sonraki dönemlere ait olduğunu gösteren bir gösterge olduğu anlaşılmalıdır. Hem İslam öncesi hem de hicri ilk yüzyıla ait eski Arapça kitabeleri incelediğimizde, bu kitabelerin Hz. Osman döneminin yazı özellikleri ile aynı olduğunu görüyoruz.^[19]

Tübingen Mushafında Hz. Osman mushaflarında olduğu gibi süslemeler, 5'lik ve 10'luk ayraçlar ve ayetleri birbirinden ayıran işaretler, her 100 ayetten sonra yüz yazısı, her 200 ayetten sonra ise 200 yazısının geometrik bir şeklin içine yazılması, çiçek ve yapraklardan oluşan sarmaşıklar, palmye ağaçları süslemeleri yoktur. Ancak ayet aralarında kullanılan çizgiler ve 10 ayet sonunda bazen kırmızı renkli bazen renksiz işaretler mevcuttur. Bu tür durak işaretleri birbiri üzerine şeklindeki 3 çizgiden oluşur ve bazen üçgen bir şekil alır. 10'luk yuvarlak işaretler her 10 ayet sonunda kırmızı ve siyah mürekkeple şeklinde çizilmiştir. Ancak bu işaretler özellikle Tübingen Mushafına sonradan sıkıştırılmıştır çünkü bu işaretleri ayetlerin sonuna yerleştirmek için yeterli yer yoktur.^[20] Bu işaretlerin sonradan eklendiğinin bir kanıtı da yazı tipinin farklılığıdır. Bazı sûrelerin başında yazı ve işaret koymak için boşluk bırakılmamıştır. Ayrıca bu mushaf vurgu işaretleri içermemektedir ve bazı yerlerde benzer harfleri ayırmak için günümüzde kullanılan fetha ve kesre işaretlerine benzeyen kısa çizgiler şeklinde işaretler vardır. Her ne kadar Hz. Peygamber ve halifeler döneminde kullanılmasa da bu vurgu işaretleri o dönemde biliniyordu. Bunu erken dönem kitabelerde görmek mümkündür.^[21]

Tübingen Mushafının âyet ve sûre ayırımalarında yer alan şekil ve süslemeleri dikkatlice incelersek, bunların gelişimlerinin başlangıcında olan İslami süslemeler içeren erken dönem modeller olduğunu görürüz. Bu da bize bu işaretlemelerin Hz. Osman'ın bölgelere gönderilen mushaflardan hemen sonra yerleştirildiğini söylememiz için bir ipucu sayılabilir. Ayrıca, bu kopya Bizans sanatı gibi İslam öncesine ait sanatların etkilerini de taşımaktadır; çapraz çizgiler ve erken dönem süslemeler gibi.

[19] Adnan Mohammed Al-Shareef and Yasser Ismail Abdul Salam, "Early Manuscripts of Quran Through Data of Hijazi Calligraphy and Archaeological Evidence", *Journal of the General Union of Arab Archaeologists* 5/1 (2020), 4.

[20] Bkz. Resim: 1-5.

[21] Bkz. Şekil: 1-4.

Tübingen Mushafında bulunan ufak hatalar bu Kur'ân kopyasının kişisel bir kopya olduğunu veya resmi bir mushaf olup deneyimli yazıcılar tarafından onaylanmayan kopya olduğunu göstermektedir.

10 Kasım 2014 tarihinde Tübingen Üniversitesi, üç örnekten alınan radyo karbon 14 (C14) test sonucunun %95,4 doğruluk oranı ile bu metnin Hicri 29-56/ Miladi 649-675 tarihlerinde yazılmış olduğunu ilan etmiş ve parşömen materyallerinin analizleri, Zürih Iyon Işını Araştırma Enstitüsü tarafından arkeolojik yaş tayini belirleme metodu olan C14 metodu ile yapılmıştır. Böylece Tübingen Üniversitesindeki bu mushaf, bilimsel yöntemlerle 7. Asra tarihlendirilmiş olmaktadır. Bu tarih Hz. Osman, Hz. Ali ve Bilal-i Habeşi gibi sahabenin ileri gelenlerinden pek çoğunun hayatta olduğu bir zamana tekabül etmektedir. Burada asıl dikkat çeken husus karbon tarihlemesinin verdiği sonuçtur. Bu sonuç ne kadar sağlıklıdır. Yanılgı payı ne kadardır?

3.1. C14 Tarihlemesi

Son yıllarda 14 civarında Kur'ân elyazması metin ve varakları Alman Fransız ortak projesi olan Coranica kapsamında C14 yöntemi ile tarihlendirildi.^[22] Bunlardan biri de Tübingen kütüphanesinde Ma VI 165 numarada kayıtlı Tübingen Mushafıdır. Kütüphanenin basın açıklaması kamuoyunda büyük yankı uyandırdı^[23] ve bu durum yerel ve ulusal kanalların büyük ilgisini çekti. Arapça, Farsça, Rusça ve Türkçe medya haberleri olayı dünyaya duyurdu ve İran'da bu mushaf'ın Hz. Ali'ye ait olabileceği hususunda spekülasyonlar yapıldı.^[24]

Williard F. Libby (1908–1980) organik materyalleri tarihlemeyi başardı ve bu araştırması ona Nobel Ödülünü kazandı. Bu araştırmaya göre her canlı vücutlarına ölünceye kadar hem C12 hem de C14 izotopu biriktirir. Fakat C14 oranı zaman geçtikçe azalır^[25] ve yaklaşık 5600 yıl sonra yarıya düşer. Bir materyalin C14 miktarını ve bu miktarın 5600 yıl sonra yarıya düşeceğini biliyorsak o andaki C14 miktarına bakarak canlının ölümünden sonra ne kadar zaman geçtiğini hesaplayabiliriz. Bu yöntem laboratuvarlarda güvenilir bir teknik olarak kullanılmakta ve tarih öncesi çalışmalara ciddi bir katkı sağlamaktadır.^[26] Bu yöntemle farklı folyolardan ölçümler alınarak örnekler kombine edilmiş ve Tübingen Mushafı-

[22] Bkz. www.coranica.de/computatio-radiocarbonica (son erişim 16 Temmuz 2023); Michael Josef Marx and Tobias John Jocham, "Radiocarbon (14C) Dating of Qur'ân Manuscripts", *Recent Publication: Qur'ân Quotations Preserved on Papyrus Documents, 7th-10th Centuries*, (Brill: 2020), 6/213.

[23] Bkz. <https://www.unituebingen.de/aktuelles/pressemitteilungen/newsfullviewpressemitteilungen/article/raritaetentdecktkoranhandschriftstammtausder-fruehzeitdesislam.html> (son erişim 16 Temmuz 2023).

[24] Marx and Jocham, "Radiocarbon (14C) Dating of Qur'ân Manuscripts", 6/189-190.

[25] Libby tarafından radyoaktif yarıyılı olarak belirlenen 5568, sonradan 5715 olarak düzeltilmiştir.

[26] Marx and Jocham, "Radiocarbon (14C) Dating of Qur'ân Manuscripts", 6/199-200.

nın ± 14 BP sapma ile 1357 BP radyo karbon yaşında olduğu tespit edilmiştir. Bu rakam da Gregoryan takvimine çevrildiğinde mushafın radyoaktif karbon yaşını vermiştir. Bu Mushaf, %95.4 ihtimal ile Hicri 29-56/Miladi 649-675 tarihlerinde yazılmıştır.^[27]

3.2. C14 Tarihlemesinin Analizi

Tübingen Mushafının C14 tarihlemesi, nüshanın aidiyeti açısından çok önemlidir ancak bu tür bir analiz dikkatlice ele alınmalıdır. C14 tarihlemesi, el yazması Kur'an metinlerinin tarihlenmesinde paleografiden daha güvenilir olduğu ifade edilmiştir.^[28] Fakat burada şu husus önemlidir ki sonuçlar diğer kanıtlarla karşılaştırılmalıdır. Zira karbon tarihlemelerinde kabul edilemeyecek sonuçlarla karşılaşmamız muhtemeldir. Örneğin; San'a, DaM Inv.01-27.1 varaklarından alınan 2 örnek farklı laboratuvarlarda C14 analizine tabi tutulmuş^[29] ve folyolardan biri Miladi 543-643 yılları arasını gösterirken diğeri ise Miladi 433 ve 599 yılları arasına tarihlenmiştir.^[30] Aradaki fark derilerin daha sonradan parşömene çevrilmiş olmasından ya da sığırların yetiştirildikleri iklim (kuru ya da yarı kuru) şartlarından kaynaklanmış olabilir. Materyalin kirlenmesi veya makinalardaki teknik bir hata da bu farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Ancak C14 analizi kopyaların tarihlerini belirlemede oldukça değerlidir fakat bir kopyayı 1 yüzyıldan daha az dönem içinde tarihlemek konusunda doğruluk derecesi yeterli değildir.^[31] Doğrudan tarihlenmiş bir materyale sahip olmadığımızdan, kesin olarak emin olmamız imkânsızdır. Ancak her ne kadar C14 ölçümünün sonuçları sınırlı olsa da elde edilen bilgilerin Kur'an metin tarihi ile ilgili çalışmalara katkısı göz ardı edilemez.

4. TÜBİNGEN MUSHAFININ YAZIM FARKLILIKLARI

Hız. Osman zamanında cem edilip farklı şehirlere gönderilen mushafın içinde dağıtılmış şekilde yazımı farklı kelimeler bulunmaktaydı. Bunlar 37 kelime olup^[32], bir mushafta bir vecihle diğer mushafta başka bir vecihle yazılmış bir veya

[27] Marx and Jocham, "Radiocarbon (14C) Dating of Qur'an Manuscripts", 6/200.

[28] Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/11-12; Yasin Dutton, "An Umayyad fragment of the Qur'an and its dating", *Journal of Qur'anic studies* 9-2 (2007), 58-87; Efraim Rezvan, *On the dating of an "Uthmanic Qur'an" from Saint Petersburg*, *Manuscripta Orientalia* 6-3 [September 2000], 19-22.

[29] Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/13; Behnam Sadeghi-Uwe Bergmann, *The Codex of a Companion of the Prophet and the Qur'an of the Prophet*, *Arabica* 57 (2010), 348-353.

[30] Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/13.

[31] Déroche, *Qur'ans of the Umayyads*, 1/13.

[32] Muhammed Hâzîr el-Mecâlî, "Mahtulife resmühû mine'l-kelîmâtî'l-Kur'âniyyeti fi'l-mesâhîfi'l-Osmâniyye", *Mecelletü's-şer'îati ve dirâsâtî'l-İslâmiyyeti*, 19/56 (Kuveyt: Meclisü'n-Neşri'l-İlmî, 2004), 89-163.

iki harfin değişikliği ile ortaya çıkan kıraat farklılıklarından oluşuyordu.^[33] Şimdi Tübingen Mushafında okuyuşa çeşitlilik ve zenginlik katan bu yazımı farklı kıraatleri değerlendireceğiz. Ancak Tübingen Mushafında İsrâ suresinden Yasin suresine kadar olan sureler yer almakta ve yazım farklılıklarını içeren 14 ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden; İsrâ 17/93 (f. 4a. 2); Enbiyâ 21/30 (f. 20b. 18); Mü'minûn, 23/112 (f. 32b. 16); Mü'minûn, 23/114 (f. 32b. 16); Furkân, 25/25 (f. 39a. 3); Kasas 28/37 (f. 51b. 1); Yâsîn, 36/35 (f. 77a. 6) ayetlerindeki 7 kelime elimizdeki Kur'an'la aynı yazıldığından onlar hakkında bir değerlendirmede bulunmayacağız. Fakat Kehf, 18/36 (f. 7a. 20); Kehf, 18/95 (f. 10a. 16); Enbiyâ, 21/4 (f. 20a. 2); Mü'minûn 23/87 (f. 32a. 6); Mü'minûn 23/89 (f. 32a. 8); Şuarâ, 26/217 (f. 45a. 9); Neml, 27/21 (f. 46a. 11) ayetlerindeki 7 kelimenin yazımı farklıdır. Biz burada yazımı farklı olan bu 7 kelimeyi ele alıp değerlendireceğiz. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

(1) Kehf Sûresinin 36. Ayetinde Geçen (مِنْهَا) Kelimesinin Tübingen Mushafında (f. 7a. 20) (مِنْهَا) Şeklinde Yazılması

“وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِّدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا” “Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum.”^[34]

Hicâz ehli, İbn-i Kesîr ve İbn-i 'Âmir; *He* (هـ) harfinden sonra bir tesniye “*mim*” (م) 'i ekleyerek (مِنْهَا) şeklinde okumuşlardır.^[35] Burada (مِنْهَا) ifadesi ile daha önce geçen “جَعَلْنَا لِأَخْرِهِمَا جُنَّتَيْنِ” “Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş”^[36] ayetine atıf yapılmıştır. Diğer imamlar ise, müfred olarak (م) 'in hazfî ile (مِنْهَا) şeklinde okumuşlardır. Kelime de mushaflarında bu şekildedir, bu da bir önceki “وَدَخَلَ جَنَّتَهُ” “bağına girdi”^[37] ayetine atıf yapmaktadır.^[38]

[33] Ebu 'Amr Osman b. Said ed-Dânî, *el-Muknî' fi ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr*, thk. Muhammed Ahmed Dehman, 2. Baskı (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1983), 115; Muhammed b. Bedruddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim (Kahire: Mektebetu Dâru't-Turâs, trsz.), 1/378; Muhammed Abdulazim ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, trsz.), 1/257.

[34] Kehf, 18/36.

[35] Ebu Bekir Ahmed b. Musa İbn Mücahid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâ'ât*, thk. Şevki Dayf, 2. Baskı (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1400/1980), 390; Ebubekir Ahmed b. el-Huseyn b. Mihrân el-İsbahânî en-Nisâbüri, *el-Mebsû'âtü fi'l-kirâ'âti'l-aşr*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî (Şam: Mecmau'l-Lüğa el-Arabiyye, 1981), 277.

[36] Kehf, 18/32.

[37] Kehf, 18/35.

[38] İbn Mücahid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâ'ât*, 390; Ebu 'Amr Osman b. Said ed-Dânî, *et-Teysîr fi kirâ'âti's-seba'*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), 143; Hasan b. Abdulgaffar Ebu Ali el-Farîsî, *Hucce li'l-kurrâi's-seba'*, thk. Bedreddin Kahveci vd. 1. Baskı (Beyrut: Daru'l-Me'mun li't-Turâs, 1978), 5/144; Ebû Zür'a Abdurrahmân b. Muhammed İbni Zencele, *Hüccetü'l-kirâ'ât*, thk. Sa'id el-Fığânî, 2. Baskı (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1979), 416; Muhammed b. Muhammed İbni Cezerî, *en-Nesr fi'l-kirâ'âti'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ (Şam: 1927), 2/310-311.

Burada her iki okuyuş da önceki ayetlere atıf yapmaktadır. Kelimenin müfret gelmesi; bahçe sahiplerinden birinin diğeri ile tartışması, mal ve evladının çokluğu ile böbürlenmesi ve sonunda da kendine zulmederek bahçesine girmesine bir atıftır. Tesniye (ikili sığa) ile gelmesi ise kıssanın ilk başında zikredilen iki bahçeye atıf yapılmasındandır.

(2) Kehf Sûresi 95. Ayetindeki (مَكْنِي) Kelimesinin (ف.10a. 16) Şeklinde Yazılması

“ قَالَ مَا مَكْنِي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ ” “*Rabbimin bana verdiği (imkân ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır*”.^[39]

İbn-i Kesîr, birinci “nûn”(ن)’u izhar ederek (ortaya çıkararak) *mekkenunî* (مَكْنِي) okumuştur, kelime Mekke mushaflarında bu şekildedir. Diğerleri ise (مَكْنِي) şeddeli ve idğam olmuş “*nûn*” (ن) ile okurlar ki buna idğamı kebir denir.^[40] Birinci “ن” fiilindedir, ikinci “ن” zaittir ve fiilin meftuh olabilmesi için gelmiştir, “ي” ise mefulün bih’tir ve “مَا” her iki kırâatte de (الذي) anlamındadır ve manası; Allah’ın bana verdiği (kudret ve mülk) dışarıdan toplanarak verilecek olan bütün her şeyden daha hayırlıdır.^[41] Şeklinde yazılması da ikinci bir “ن” ziyade edilerek (مَكْنِي) şeklinde yazılması da İbn-i Kesîr kırâatine göre mümkündür.^[42]

(3) Enbiyâ Sûresi 4. Ayette (f. 20a. 2) ve 112. Ayette (24a. 8) Geçen (قَالَ) Kelimelerinin (قَالَ) Şeklinde Yazılması

Enbiya sûresi 4. Ve 112. Ayette Kûfi Kur’ân’a göre (قَالَ) şeklinde yazılmışlardır. Enbiyâ 4. Ayette geçen (قَالَ) kelimesini; Hafs, Hamza, Kisâi ve Halef, (قَالَ) şeklinde okumuşlar diğerleri ise (قَالَ) şeklinde okumuşlardır. Bazı âlimler burada yazım farklılıkları olduğunu zikretmişlerdir.^[43] 112. Ayette geçen (قَالَ) kelimesini

[39] Kehf, 18/95

[40] el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine’l-kelimâti’l-Kur’âniyyeti fi’l-mesâhifi’l-Osmâniyye”, 127-129; İbni Mihrân, *el-Mebsûṭ*, 384; İbn Mücahid, *Kitâbü’s-seb’a fi’l-kırâ’ât*, 400; ed-Dânî, *et-Teysîr*, 146; İbni Zencele, *Hüccetü’l-kırâ’ât*, 433-434; İbni Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-aşr*, 2/315.

[41] el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine’l-kelimâti’l-Kur’âniyyeti fi’l-mesâhifi’l-Osmâniyye”, 127-129; İbni Zencele, *Hüccetü’l-kırâ’ât*, 433-434; Ebu Ali el-Fârîsî, *Hucce li’l-kurrâi’s-seba’*, 5/177.

[42] Yazımı farklı diyenler; Abdullah b. Süleyman b. Eş’as İbn Ebî Davud es-Sicistanî, *Kitâbü’l-Mesâhif*, thk. Muhibbuddin Abdussubhan Vaiz, 1. Baskı, (Katar: Evkaf İslam işleri bakanlığı, 1995), 1/269. Ancak İbni Davud bunu adı Mübeşşir olan bir adamdan nakletmiştir. O, Irak Mushaflarında iki “ن” ile yazılı olduğunu nakletmiştir. Bkz. İbn Mücahid, *Kitâbü’s-seb’a*, 400; Ebu Ali el-Fârîsî, *Hucce li’l-kurrâi’s-seba’*, 5/176; el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine’l-kelimâti’l-Kur’âniyyeti fi’l-mesâhifi’l-Osmâniyye”, 129 (87. Dip not.)

[43] İbn Mücahid, *Kitâbü’s-seb’a*, 428; ed-Dânî, *el-Mukni’*, (Dimaşk: 1983), 204, 111; Ebu Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm, *Fedâilu’l-Kur’ân*, thk. Vehbi Süleyman Gâvecî, (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1991), 199; es-Sicistanî, *Kitâbü’l-Mesâhif*, 1/256, 274; Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf el-Cühenî, *el-Bedi’ fi resmî mesâhifi’l-Osman*, thk. Su’ud b. Abdullah el-Fenisan, 1. Baskı, (Riyad: Dâru İşbiyye, 1998), 178; el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine’l-kelimâti’l-Kur’âniyye fi’l-mesâhifi’l-Os-

Hafs (قَال) şeklinde okumuş diğerleri ise (قُن) şeklinde okumuşlardır. Cühenî'nin dışında kimse farklı yazımı ile ilgili bir şey söylememiştir. Kûfe mushaflarında (قَال) şeklindedir.^[44] Enbiya sûresinin 4. Ayetinde kelime (قَال) ile diğerlerinde (قُن) şeklinde yazılmıştır. 112. Ayetteki Cühenî'nin sözü doğru değildir, çünkü Kûfe Mushafında (قُن) şeklindedir. ed-Dânî ise bütün mushafalarda (قَال) zşeklinde yazıldığını nefyeder.^[45]

(4-5) Mü'minûn Sûresinde İki Yerde Geçen (اللَّهُ) Kelimesinin (الف. 32a. 6 ve 8) Şeklinde Yazılması

وَلَمَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ (٨٦) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ (٨٧) قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ
عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٨) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَاتَىٰ شُرَكَاءُ

“De ki: “Yedi kat göklerin Rabbi ve büyük Arş’ın Rabbi kimdir?” (Bunlar kimdir?) diye sor. (Onlar); “Allah’ındır” diyecekler. “Öyle ise ona karşı gelmekten sakınmaz mısınız?” de! De ki: “Eğer biliyorsanız söyleyin: Her şeyin hükümranlığı elinde olan, kendisi koruyan, kendisine karşı korunulamaz olan kimdir?” diye sor. (Hepsi) “Allah’ındır” diyecekler. “Öyle ise nasıl aldanıyorsunuz?” de.^[46]

Basralı iki kurrâ (Ebû ‘Amr ve Ya’kûb el-Hadramî); 87 ve 89. Ayetlerde geçen (الله) lafzını, lam “ل” harfinden önce “*elif-i vasl*” ile okumuşlardır. Veya *lafzatullah* kelimesindeki harfî cer olan lam “ل” harfini hafzederek veya nadiren de olsa *lafzatullahın* sonundaki “*he*” harfini *ref* şeklinde, takdiri *hiive* (هو) olan mahzuf bir mübtedanın haberi olarak *merfu* okumuşlardır ve kelime de Basra mushaflarında bu şekildedir. Yani; “O, Allah’tır”, diğerleri ise *lillâhi* (الله) şeklinde iki yerde de *elifsiz* ”)“ okumuşlardır veya nadiren de “*lam-ı*” cer ile ve sondaki “*he*” harfini mecrur okumuşlardır. Kelime Hicaz, Şam ve Irak (Kûfe)^[47] mushaflarında bu şekilde yazılmıştır.

Her iki kırâat için cevap farklı üsluplarla gelmiştir. Bu kurrâların ittifak ettiği bir konudur. Allah Teâlâ buyurdu ki: “وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (٨٤) سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ قُلْ لِمَنْ الْأَرْضُ” De ki: “Eğer biliyorsanız söyleyin: Yer ve gökte bulunanlar kime aittir?” “Allah’a aittir” diyecekler. “Öyle ise siz hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?” de”.^[48] Buradaki soru *limen* “لِمَنْ”, cevabı da *lillah* “لِلَّهِ” tır.

mâniyye”, 151-153.

[44] el-Cühenî, *el-Bedî’ fi resmi mesâhifi’l Osman*, 178; el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine’l-ke-limâti’l-Kur’âniyyeti fi’l-mesâhifi’l-Osmâniyye”, 151-153.

[45] ed-Dânî, *el-Muknî’*, 114.

[46] Mü’minûn, 23/86-89.

[47] İbni Zencele, *Hüccetü’l-kirâ’ât*, 467; el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine’l-kelimâti’l-Kur’âniyyeti fi’l-mesâhifi’l-Osmâniyye”, 130-133; İbn Mücahid, *Kitâbü’s-seb’a*, 447; ed-Dânî, *et-Teyisr*, 160; İbni Zencele, *Hüccetü’l-kirâ’ât*, 490-491; İbni Cezerî, *en-Neşr*, 2/329.

[48] Mü’minûn, 84-85.

Diğer iki yerde ise *Allah* “الله” için *limen* “لَمَنْ” gelmemiş “مَنْ رَبِّ” ve “مَنْ يَبْدُو” şeklinde gelmiştir. *Lillâhi* “لِلَّهِ” kırâati ise ilk yere bir cevap niteliğindedir ve takdiri *hiye lillah* “هِيَ لِلَّهِ”tır. Burada *hiye* “هي” birinci ayette göklere ve arşa ikincisinde “مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ” “Her şeyin hükümrânlığı elinde olan” kelimelerine döner. “Yedi kat gök ve büyük arş Allah’ındır” takdirindedir. Yani rabbi Allah’tır demektir. Aynı şekilde; Her şeyin hükümrânlığı Allah’ındır yani Allah’ın elindedir.

(6) Şuarâ Sûresi 216. Ayetindeki (وَتَوَكَّلْ) Kelimesinin (فَتَوَكَّلْ) (f. 45a. 9) Şeklinde Yazılması

“فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ” (216) (وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ) “Eğer sana karşı gelirlerse, “Şüphesiz ben sizin yaptığınız şeylerden uzağım” de! Mutlak güç sahibi, çok merhametli olan Allah’a tevakkül et”^[49].

Medineli iki imam (Ebû Ca’fer ve Nâfi) ve İbn-i Amir “fa” ile (فَتَوَكَّلْ) şeklinde okumuşlardır, kelime Şam ve Medine mushaflarında bu şekilde yazılmıştır. Diğerleri ise *vav* (و) ile (وَتَوَكَّلْ) şeklinde okumuşlardır, kelime mushaflarında bu şekildedir.^[50]

Kırâatlerin farklı olmasının hikmeti siyakından da anlaşılacağı üzere ayet, aşiretindeki akrabalarını uyarmasından ve kendisine tabi olan müminleri kanatlarının altına almasından bahsetmekte ve daha sonra da (فَإِنْ عَصَوْكَ) ayeti gelmektedir. (فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ) ayetindeki “fa” şartın cevabında gelmiştir. “و” ile okumada mana; Allah resulü (sav)’den eğer aşireti veya kendisine tabi olan müminler isyan ederlerse iki şey yapmasını emretmektedir: Birincisi onlara “إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ” demesi ikincisi ise Allah Teâlâ’ya tevakkül etmesidir.^[51]

(7) Naml Sûresi 21. Ayetteki (لِيَأْتِيَنَّيَا) Kelimesinin (لِيَأْتِيَنَّيَا) (f. 46a. 11) Şeklinde Yazılması

“لَا عَذِيبَ لَهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَا أَنْذِبَنَّه أَوْ لِيَأْتِيَنَّيَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ” “Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim”^[52].

İbn-i Kesîr, *leye’tiyeneni* (لِيَأْتِيَنَّيَا) şeklinde birinci “ن” fethalı ikinci *nun* “ن” kesreli ve şeddesiz olarak okumuş olup, kelime Mekke mushaflarında bu şekilde

[49] Şuarâ, 26/216-219.

[50] İbni Cezerî, *en-Neşr*, 2/336; İbn Mücahid, *Kitâbü’s-seb’a*, 473; İbni Mihrân, *el-Mebsûṭ*, 329; ed-Dânî, *et-Teyisîr*, 167; İbni Zencele, *Hüccetü’l-kırâ’ât*, 521-522; el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine’l-kelimâti’l-Kur’âniyyeti fi’l-mesâhifi’l-Osmâniyye”, 133-134.

[51] Enfâl, 8/61.

[52] Naml, 27/21.

dedir. Diğerleri ise tek *nun* “ن” ile kesreli ve şeddeli olarak *leye'tiyenni* (لَيَاتِيَنِي) şeklinde okumuşlar ve kelime mushaflarında bu şekildedir.^[53]

İbn-i Kesîr'in kırâatine göre kelimedeki iki *nun* “ن” vardır, birincisi şeddeli te'kid *nun* “ن”u ikincisi *nun*-u vikaye (mütekellim ya'sından önce gelmesi vacib olan *nun* “ن”), cumhurun kırâatine gelince onlar şeddeli tek bir *nun* “ن” ve ikincisi hazf edilmiş *nun* “ن” ile okurlar. Bu farklı okuyuşların vahyin indiği kırâatteki lehçeler olduğunu söyleyebiliriz.

5. TÜBİNGEN MUSHAFINDAKİ HARFLERİN ŞEKİLLERİ VE İLK DÖNEM TAŞ KİTABELERLE MUKAYESESİ

Aşağıda Tübingen Mushafında yer alan her bir harfin şeklinin özeti sunulmaktadır. Burada erken dönem taş kitabelerle (Tablo: 1; şekil 1-4), Tübingen Mushafı arasındaki (resim: 1-4) bu harflerin bir karşılaştırması yapılmıştır.

Elif (ا) Harfi

Elif harfinin şekli Tübingen Mushafında düz bir çizgi, sağa yatık ve kuyruğu da sağa meyillidir (tablo: 1; resim: 1-5). Tübingen Mushafındaki *elif* harfinin bu şeklini ve kullanılma yöntemini erken dönem taş yazıtlarla karşılaştırdığımızda Hicri 24/645 tarihli Zühreir ve Hicri 58/678 tarihli Muaviye yazıtına benzediğini ancak arada bir fark olduğunu ve her iki yazıtta da harflerin sağa değil, sola yatık olduğunu görürüz. Hicretten öncesine tarihlenen yazıtlardaki *elif* harfi ise düz, bazen de sağa yatık fakat kuyruksuzdur. Birleşik *elif* harfinin üst tarafı hafif sağa yatık düz bir çizgi halindedir. Bunu taş yazıtlar ve erken dönem papirüslerle karşılaştırdığımızda, düz bir yapıda olması ve üst tarafının hafif sağa yatık olması (Muaviye yazıtı sola yatık) açısından açık bir benzerlik olduğunu fark edebiliyoruz (Tablo:1 ve şekil: 1-4).

Be (ب), Te ve Se (ت - ث) Harfleri

Bitişik haldeki *be*, *te* ve *se* harfleri Tübingen Mushafında kısa, dikey, düz ve bazen hafif sağa yatık bir çizgi şeklinde, kelime sonundaki bağımsız *te* (ت) harfi ise dikey bir çizgi ile başlamakta ve sola doğru düz bir çizgi şeklinde devam etmektedir. Nadir olan bazı durumlarda *te* (ت) harfinin üzerinde iki nokta bulunmaktadır. Aynı şekilde *se* (ث) harfinde de üst üste bazen üç noktaya rastlıyoruz (11b). Benzer durumu taş yazıtlarda da görmekteyiz (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

[53] İbni Cezerî, *en-Neşr*, 2:337; İbn Mücahid, *Kitâbü's-seb'a*, 479; ed-Dâni, *et-Teyşir*, 167; İbni Zencele, *Hüccetü'l-kirâ'ât*, 524; el-Mecâlî, “Mahtulife resmühû mine'l-kelimâti'l-Kur'âniyyeti fi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye”, 134-135.

Cim (ج), Ha ve Ha (ح - خ) Harfleri

Bağımsız ve birleşik *cim* (ج), *ha* (ح) ve *ha* (خ) harfleri Tübingen Mushafında soldan sağa doğru eğimli ve tabanda keskin bir açığa sahiptir. Kelimenin sonunda yer alan *cim* (ج), *ha* (ح) ve *ha* (خ) harfleri de tabanda keskin bir dirseğe sahip sağdan sola doğru düz bir çizgi şeklinde devam etmekte sonra *ye* (ي) harfi gibi kıvrılarak taban çizgisinin altından sağa doğru paralel düz bir çizgi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çizgi bazen kısa bazen de uzun olmaktadır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5; f. 11a, 6; f. 24a, 3)

Dal (د) ve Zal (ذ) Harfleri

Bağımsız ve birleşik *dal* (د) ve *zal* (ذ) harfi hafif sağa meyilli alttan ve üstten iki keskin uca sahip taban çizgisinin altına taşmayan *kef* (ك) şeklindedir (resim: 1-5). Bu kullanıma Hicri 24/645 tarihli Züheyr yazıtı hariç diğerlerinde rastlıyoruz. Züheyr yazıtında bu harf kısa ve dirsek şeklinde bir kavise sahiptir (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Ra (ر) ve Za (ز) Harfleri

Bağımsız ve birleşik *ra* (ر) ve *ze* (ز) harfi Tübingen Mushafında tabanda bir kavisi olan dirsek şeklinde kısmen *dal* (د) harfine benzemektedir (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5). Bu kullanıma Hicri 22 tarihli Ahnas ve 24 tarihli Züheyr yazıtında rastlıyoruz. Fakat Hicri 58 tarihli Tâif yazıtında kavis diğerleri kadar keskin değildir, harf taban çizgisinden aşağıya doğru uzanmış ve ucu sola meyilli şekildedir (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Sin (س) ve Şin (ش) Harfleri

Kelimenin sonunda yer alan *sin* (س) ve *şin* (ش) harfi aynı boyuttaki üç dişi olan bir baş şeklindedir ve kökü alt tabanın altına taşar ve ucu sola meyillidir. Kelimenin başında ve ortasında yer alan *sin* (س) ve *şin* (ش) harfi aynı boyutta 3 diştten oluşmakta ve dişler sağa meyillidir. Bu tür kullanıma taş yazıtlarda ve erken dönem papirüslerde rastlıyoruz (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Sad(ص) ve Dad (ض) Harfleri

Bağımsız *sad* (ص) ve *dad* (ض) harfi 2 paralel yatay çizgi şeklinde karşımıza çıkmaktadır; ilki tabanda diğerinin altında ve ikincisi üst tarafta ve *sin* (س) harfininkine benzer bir köke sahiptir. Bu tür kullanıma bazı taş yazıtlarda rastlıyoruz (tablo: 1; şekil: 1 ve 4; resim: 1-5).

Ta(ط) ve Za (ظ) Harfleri

Kelimenin başında, ortasında ve sonunda yer alan birleşik *ta* (ط)ve *za* (ظ) harfleri sağa doğru eğimli düz bir çizgi ve altta iki paralel çizgi şeklindedir (42a, 8; resim: 1-5). Bu tarz *ta* (ط)ve *za* (ظ) harfine Ahnas yazıtında rastlıyoruz (tablo: 1; şekil: 1).

Ayn (ع) ve Ğayn (غ) Harfleri

'*Ayn* (ع) ve ğayn (غ) harfleri kavisli, çizgiye kadar uzanan düz bir çizgi şeklindedir. Kelimenin ortasında yer alan '*ayn* ve ğayn harfleri üstü açık ve kelimenin sonunda birleşik haldeki '*ayn* (ع) harfi ise baş kısmı açık ve uzun bir kök ile sağa meyilli düzgün bir çizgi ve sonu da sağa meyilli şekilde yazılmıştır. Benzer duruma taş yazıtlarda rastlıyoruz (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Fa (ف) ve Kaf (ق) Harfleri

Fa (ف) ve *kaf* (ق) harfleri Tübingen Mushafında ve taş yazıtlarda yuvarlak baş ve *vav* (و) harfine benzeyen bir kök ile karşımıza çıkmaktadır. Kelimenin sonunda gelen *fa* (ف) ve *kaf* (ق) harfinin başı ve *ya* (ي) harfinin kökü satırın altında düz paralel bir çizgi şeklinde ve ayrıca çizginin altında düz bir çizgi ile sağa meyilli ve ucu dirsek şeklinde ters dal harfine benzer şekilde kullanılmıştır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Kaf (ك) Harfi

Kelimenin başında yer alan *kef* (ك) harfi paralel iki çizgi şeklinde, kelimenin sonunda yer alan *kef* (ك) harfi ise sağa meyilli düz, uzun bir çizgi ve sağa doğru paralel iki çizgi şeklinde kullanılmıştır. Taş yazıtlarda ise kelimenin başında, ortasında ve sonunda yer alan *kef* (ك) harfi, *dal* (د) harfine benzemektedir. Yani yukarı doğru uzanan bir kavis şeklinde kullanılmıştır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Lam (ل) Harfi

Lam (ل) harfi, Tübingen Mushafında ve ayrıca taş yazıtlarda bağımsız ve birleşik düz bir *elif* şeklinde sağa doğru eğimli fakat elife göre daha kısa bir kuyruğa sahiptir. Kelime sonunda yer alan *lam* (ل) harfi, ana çizgiyi de aşan sağa meyilli ve ucu sola meyilli uzun bir çizgiden oluşmaktadır. Taş yazıtlarda ise her üç durumda da (dik, hafif sağa ve sola eğik) kullanılmıştır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Mim (م) Harfi

Kelimenin başında, ortasında ve sonunda yer alan birleşik *mim* (م) harfi baş tarafı kalın, uç tarafı ince olup elifle birleştiğinde sağa meyilli olur. Benzer bir kullanıma taş yazıtlarda rastlıyoruz (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Nun(ن) Harfi

Kelimenin sonunda yer alan bağımsız ve birleşik *nun* (ن) harfi, birçok taş yazıt ve erken dönem papirüslerde eğimli bir kavise sahip *ra* (ر) harfine benzer şekilde kullanılmıştır; ana çizginin altına doğru uzanan hafif kavisli ucu sola meyillidir. Kelimenin başındaki ve ortasındaki birleşik *nun* (ن) harfi ise *be* (ب) harfine benzemektedir (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

He (ه) Harfi

Kelimenin başında ve ortasında bulunan birleşik *he* (ه) harfi Tübingen Mushafında, birçok taş yazıt ve erken dönem papirüslerde kedigözü ve göz damlası şeklindedir. Yuvarlak ya da köşeli ve içi boş şekilde karşımıza çıkmaktadır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Vav (و) Harfi

Vav (و) harfi Tübingen Mushafında ve taş yazıtlarda yuvarlak bir baş ve aşağıya doğru sarkan *ra* (ر) harfininkine benzer kısa bir kök şeklinde karşımıza çıkmaktadır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Lâm Elif (ل) Harfi

Birleşik *lâm elif* (ل) harfi Tübingen Mushafında ve taş yazıtlarda çizgileri yukarı doğru uzayan küçük eş kenarlı bir üçgen şeklinde kullanılmıştır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Yâ(ي) Harfi

Ya (ي) harfi bazı kelimelerde geriye doğru düz bir çizgi şeklinde yer alırken, diğer kelimelerde eğimli bir çizgi ve *kaf* (ك) harfininkine benzer bir köke sahip kavis şeklinde kullanılmıştır. Her iki kullanıma da erken dönem taş yazıtlarda rastlayabiliyoruz. Kelimenin başında ve ortasında yer alan birleşik *ye* (ي) harfi ise *be* (ب) şeklinde yazılmıştır (tablo: 1; şekil: 1-4; resim: 1-5).

Sonuç olarak Tübingen Mushafı ile erken dönem taş kitabeler ve papirüsler arasında yazım şekilleri ve modelleri açısından yaptığımız bu karşılaştırma bize bunlar arasında çok açık bir benzerlik olduğunu göstermektedir. Bu karşılaştırmadan çıkarılacak sonuç şudur ki; Tübingen Mushafı, 678 tarihli Muaviye yazıtından daha çok 643 tarihli Ahnas, 645 tarihli Züheyr ve 652 tarihli Aswan yazıtlarına daha çok benzemektedir.

6. TÜBİNGEN MUSHAFINDAKİ AYETLERİN SAYISI VE HZ. OSMAN MUSHAFLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Burada Tübingen Mushafını sure sure ele alıp değerlendirmeye çalışacağız:

İsrâ Suresi (Q. 35-111; f. 1a, 1- f. 5a, 4): Bütün surelerin başında yer alan bismelenin sonunda durak işareti vardır. 107. Ayet *sücceden* (4b, 15) kelimesine Kûfe hariç diğer mushaflarda ayet sonu işareti konulmamıştır. Eğer sureyi 111 ayet kabul edersek Kûfe sistemine, 110 ayet kabul edersek Medine, Basra ve Suriye sistemine daha uygun olduğunu söyleyebiliriz.^[54]

Kehf Suresi (Q. 1-110; f. 5a, 5-11a, 8): 31. Ayetin sonunda yer alan *hüdâ* (5b, 7), durak işareti olmayan Suriye Mushafına; 22. ayetin ortasında yer alan *ya'lemühüm illâ galil* (6b, 5), durak işareti olmayan ikinci dönem Medine hariç bütün mushaflara; 23. ayet olan *zâlike gadâ* (6b, 7), durak işareti olan 2. Dönem Medine hariç diğer mushaflara; 32. ayet olan *ve ce'âlnâ beynehümâ zer'â* (7a, 14), sıkıştırılmış ayet sonu işareti ile Mekke ve ilk dönem Medine hariç diğer mushaflara; 35. ayet *hâzihî ebedâ* (7a, 19), durak işareti ile Suriye ve 2. Dönem Medine hariç diğer mushaflara; 84. ayet *min külli şeyin sebabâ* (9b, 19), sıkıştırılmış ayet sonu işareti ile Mekke ve ilk dönem Medine hariç diğer mushaflara; 85. ayet *fe etba'â sebabâ* (10a, 1), ayet sonu işareti ile Kûfe ve Basra mushaflarına; 89. ayet olan *sümme etbaâ sebabâ* (10a, 11), ayet sonu işareti ile Kûfe ve Basra mushaflarına; yine 92. ayette geçen *sebabâ* (10a, 8) sıkıştırılmış ayet sonu işareti ile Kûfe ve Basra mushaflarına; 86. ayet olan *ve vecede indehâ gavmâ* (10a, 3) ayet ortası işareti ile Kûfe ve 2. Dönem Medine hariç diğer mushaflara; 103. ayet olan *a'mâlâ* (10b, 13), durak işareti ile Hicaz hariç diğer mushaflara uygundur. Suredeki bu düzensiz ve ihtilafli ayet sonu işaretlerine rağmen 1. Derecede Basra sistemine 2. Derecede Suriye sistemine uygun olduğunu varsayabiliriz.^[55]

Meryem Suresi (Q. 1-98; 11a, 9- 15a, 3): 1. ayette *kêf hâ yâ 'ayîn sâd* (11a, 9), durak işareti olmayan Kûfe hariç diğer mushaflara; 41. ayet olan *vezküür fi'l-Kitâbi İbrâhîm* (12b, 12) durak işareti olmayan Mekke ve 2. Dönem Medine

[54] Adil b. Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", *Mecelle-tü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye li'l-Ulûmi's-Şer'iyye*, 201/1, 55 (1443), 359.

[55] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 359.

hariç diğer mushaflara; 75. ayetin ortasında *felyemdüd lehürrahmânü meddâ* (14a, 11), durak işareti olan Kûfe hariç diğer mushaflara uygundur. Sure ihtilafı durak işaretlerine rağmen 1. Dönem Medine, Basra ve Suriye ayet numaralandırma sistemine uygundur.^[56]

Tâhâ Suresi (Q. 1-135; 15a, 4-19b, 13): 1. ayet *Tâhâ* (15a, 4), durak işareti olmayan Kûfe hariç diğer mushaflara; 33. ayet *key nüsebbihake kesîrâ* (15b, 11), durak işareti olan Basra hariç diğer mushaflara; 34. Ayet ve *nezküreke kesîrâ* (15b, 15), durak işareti olan Humus Mushafına; 39. ayet *fegzi fîhi filyemmi* (15b, 17), durak işareti olan Hicaz ve Dımaşk mushaflarına; 39. ayet *mahabbeten minnî* (15b, 19), durak işareti olan Suriye Mushafına; 40. ayet *keytegarra âynühâ velâ tahzen* (16a, 1), durak işareti olan Basra ve Suriye mushaflarına; 40. ayet olan ve *fetennâke fütûnâ* (16a, 2), durak işareti olmayan Suriye hariç diğer mushaflara; 40. ayet olan *fî ehli Medyen* (16a, 3), durak işareti olan Kûfe ve Suriye mushaflarına; 41. ayet olan *vastana tûke li nefsi* (16a, 8), durak işareti olmayan Suriye Mushafı hariç diğer mushaflara; 47. ayet *Benî İsrâîl* (17a, 14), durak işareti olmayan Suriye hariç diğer mushaflara; 77. ayet ve *legad evhaynâ ilâ Mûsâ* (17a, 17), ihtilafı olup durak işareti kabul edilirse Kûfe, kabul edilmezse diğer mushaflara; 78. ayet *fe ğaşıyehüm minel yemmi mâ ğaşıyehüm* (17b, 9), durak işareti kabul edilirse (üç nokta üst üste sıkıştırılmış) Mekke ve ilk dönem Medine Mushafına, durak işareti kabul edilmezse diğer mushaflara; 86. ayet *ğadbâne esifâ* (17b, 10), durak işareti olmayan ikinci dönem Medine hariç diğer mushaflara; 86. ayet *va'den hasenâ* (17b, 14), durak işareti olan ikinci dönem hariç diğer mushaflara; 87. ayet *fe kezâlike elgassâmiriyy* (17b, 16), durak işareti olan Mekke ve ilk dönem Medine mushaflarına; 88. ayet ve *ilâhü Mûsâ* (17b, 16), durak işareti olan Mekke ve ilk dönem Medine hariç diğer mushaflara; 88. ayet *fe nesî* (17b, 16), sıkıştırılmış durak işareti kabul edilirse ikinci dönem Medine, durak işareti kabul edilmezse diğerlerine; 89. ayet *ileyhim gavlâ* (18a, 3), durak işareti olmayan Kûfe hariç diğer mushaflara; 92. ayet *iz raeytehüm dallû* (18b, 3), durak işareti kabul edilmezse Hicaz, kabul edilirse diğer mushaflara; 106. ayet *safsafâ* (19a, 9), durak işareti olan Kûfe ve Humus hariç diğer mushaflara; 123. ayet *minnî hüden* (19a, 11), durak işareti sayılmayan Humus hariç diğer mushaflara; 124. ayet *ma'îşeten danken* (19b, 5), durak işareti sayılan Kûfe ve Humus hariç diğer mushaflara uygundur. Çok karışık ve ihtilafı ayet sayılarına rağmen ya Hicaz sistemine ya da Dımaşk ve Humus sistemine uygundur.^[57]

Enbiyâ Suresi (Q. 1-112; 19b, 14- 24a, 9): 26. ayet ve *lâ yenfeüküm* (22a, 10) durak işareti olup Kûfe hariç diğer mushaflara uygundur. Sure hem 111

[56] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 360.

[57] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 361.

ayetli Basra, Hicaz ve Suriye sistemine hem de 112 ayetli Kûfe sistemine uygun gözükmektedir.^[58]

Hac Suresi (Q. 1-78; 24a, 10-29a, 7): 19. ayet *ruûsihimülhamîm* (25b, 3) durak işareti olup Kûfe Mushafına; 20. ayet *vel cülûd* (25b, 4) durak işareti olup Kûfe Mushafına; 42. ayet *ve 'Âdûn ve Semûd* (27a, 1) durak işareti olup Hicaz, Basra ve Kûfe mushaflarına; 43. ayet *kavmü Lût* (29a, 3) durak işareti olup Hicaz ve Kûfe mushaflarına; 78. ayet *hüve semmâküm 'l-Müslimîn* (29a, 3), Mekke Mushafına uygundur. İhtilafı ayet sonlarını da dikkate aldığımızda ilk sırada Kûfe ayet numaralandırma sistemi ikinci derecede Hicaz sistemine uygundur.^[59]

Mü'minûn Suresi (Q. 1-118; 29a, 8- 33a, 1): 45. ayet *ve ahâhü Hârûn* (30b, 10), durak işareti olup Hicaz, Basra ve Dımaşk mushaflarına uygundur. Sure 119 ayetli Hicaz, Basra ve Dımaşk ayet sistemine uymaktadır.^[60]

Nûr Suresi (Q. 1-64; 33a, 2-38b, 14): 36. ayet *vel âsâl* (35b, 3), durak işareti olup Kûfe, Basra, Dımaşk, Humus mushaflarına; 43. ayet *yezhebü bi'l-epsâr* (36a, 6), durak işareti olup Kûfe, Basra, Dımaşk ve Humus mushaflarına; 44. ayet *li uli'l-epsâr* (36a, 7), durak işareti olup Humus hariç diğer mushaflara uygundur. Sure, Kûfe, Basra ve Dımaşk ayet sistemi ile uyumludur.^[61]

Furkân Suresi (37b, 15-41a, 3): 77 ayetli Kûfe ayet sistemine uygundur.

Şu'arâ (Q. 1-227; 41a, 4- 55a, 17): 1. ayet *Tâsîn mîm* (41a, 4), durak işareti olmayan Hicaz, Basra ve Suriye mushaflarına; 49. ayet *felesevfe ta'lemûn* (42a, 8), durak işareti olan Kûfe hariç diğer mushaflara; 92. ayet *küntüm ta'budûn* (42b, 19), durak işareti olan Kûfe hariç diğer mushaflara; 210. ayet *ve mâ tenezzelet bi-hişşeyâtin* (45a, 4), durak işareti olan Mekke ve İkinci dönem Medine hariç diğer mushaflara uygundur. Sure, Suriye sistemine daha uygundur.^[62]

Neml Suresi (Q. 1-93; 45a, 18-49a, 18): 33. ayet *ülû be'sin şedîd* (46b, 7), durak işareti olan Hicaz Mushafına; 44. ayet *min gavârîr* (47a, 10), durak işareti olan Hicaz, Basra ve Suriye mushaflarına uygundur. Sure, ya 94 ayetli Suriye sistemine ya da 95 ayetli Hicaz sistemine uygun görünmektedir.^[63]

[58] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 360.

[59] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 362.

[60] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 363.

[61] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 363.

[62] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 363.

[63] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 364.

Kasas Suresi (Q. 1- 88; 49a, 19-54a, 1): İttifakla 88 ayettir.^[64] Hepsine uygundur.

Ankebût Suresi (Q. 1- 69; 54b, 3-58a, 17): 1. ayet *elif lâm mîm* (54b, 3), durak işareti olmayan Kûfe hariç diğer mushaflara; 29. ayet *ve taktaûnessebîl* (58a, 9), durak işareti olan Basra ve Dımaşk mushaflarına; 65. ayet *muhlisîne lehüddîn* (58a, 14), durak işareti olmayan Humus hariç diğer mushaflara uygundur. Bu sure 70 ayetli Dımaşk ayet sistemine daha fazla uymaktadır.^[65]

Rûm Suresi (Q. 1- 60; 58b, 1-61b, 9): 1. ayet *elif lâm mîm* (58b, 1), durak işareti sayılmayan Kûfe hariç diğer mushaflara; 2. ayet *ğulibetirrûm* (58b, 2), durak işareti olan Mekke ve ikinci dönem Medine hariç diğer mushaflara; 4. Ayet *fi bid'ı sinîn* (58b, 3), durak işareti olan Kûfe ve 1. Dönem Medine hariç diğer mushaflara; 55. ayet *yuksimu'l-mücrimûn* (61a, 19), durak işareti olan ilk dönem Medine Mushafına uygundur. Sure, 60 ayetli Medine, Basra, Kûfe ve Suriye sistemlerine uygundur.^[66]

Lokman Suresi (Q. 1- 34; 61b, 10-63b, 9): 1. ayet *elif lâm mîm* (61b, 10), durak işareti olmayan Kûfe hariç diğer mushaflara; 32. ayet *muhlisîne lehüddîn* (63a, 19), durak işareti olan Basra, Dımaşk ve Humus mushaflarına uygundur. Sure, 34 ayetli Basra, Kûfe ve Suriye sistemine uygundur.^[67]

Secde Suresi (Q. 1- 30; 63b, 10-65a, 1): 1. ayet *elif lâm mîm* (63b, 10), durak işareti olmayan Kûfe hariç diğer mushaflara; 10. ayet *lefi halkın cedid* (64a, 7), durak işareti olan Kûfe ve Basra hariç diğer mushaflara uygundur. Sure, 30 ayetli Hicaz, Suriye ve Kûfe ayet sistemlerine uygundur.^[68]

Ahzâb Suresi (Q. 1- 73; 65a, 2-69b, 5): Kûfe ayet sistemine uygundur.

Sebe Suresi (Q. 1-54; 69b, 6-73a, 5): 15. ayet 'ân yeminin ve şimâl (70b, 9), durak işareti olan Suriye Mushafına uygundur. Sure, 55 ayetli Suriye ayet numaralandırma sistemine diğerlerinden daha fazla uymaktadır.^[69]

Fâtır Suresi (Q. 1-45; 73a, 1-756, 21): 7. ayet *âzabün şedid* (73b, 4) durak işareti olan Suriye ve Basra mushaflarına; 12. ayet *teşkürün* (74a, 4), durak işareti olan Humus dışında diğer mushaflara; 16. ayet *ve ye'ti bi halkın cedid* (74a, 13), durak işareti olan Basra ve Humus hariç diğer mushaflara; 19. ayet *ve'l-*

[64] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 364.

[65] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 365.

[66] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 365.

[67] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 366.

[68] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 366.

[69] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 367.

basîr (74a, 20), durak işareti olan Basra hariç diğer mushaflara; 20. ayet *velezzulimâtü velennûr* (74a, 21), durak işareti olan Basra hariç diğer mushaflara; 22. ayet *men filgubûr* (74b, 2), durak işareti olan Humus hariç diğer mushaflara; 23. ayet *in ente illâ nezîr* (75b, 4), durak işareti olmayan Basra hariç diğer mushaflara; 41. ayet *en tezûlâ* (75b, 12), durak işareti olan Mekke, Kûfe ve ilk dönem Medine hariç diğer mushaflara uygundur. Sure, ihtilafî durak işaretleri ile 46 ayetli Dımaşk mushaf sistemine diğerlerine nazaran daha fazla uymaktadır.^[70]

Yâsîn Suresi (76a, 1-77b, 20): Eksik olduğundan bir tahminde bulunmak mümkün gözükmemektedir.

Tübingen Mushafında biri kırmızı mürekkeple her 10 ayetin sonunda sonradan araya sıkıştırılmış diğeri de her 10 ayetin sonunda olmamakla birlikte mürekkebin rengine benzer şekilde yine araya sıkıştırılmış iki ayet sonu işaretlemesi mevcuttur (22a, 2 ve 4). Kırmızı ayet sonu işaretlemeleri tamamen Kûfe ayet numaralandırma sistemine uygunken diğeri farklılık göstermektedir. Her iki işaretlemelerin mushafa sonradan ilave edildiği açıkça gözükmemektedir. Ayetlerin sonunda yer alan durak işaretleri ağırlıklı olarak bize Suriye ayet sistemini işaret etmektedir. Sonradan ilave edildiği açıkça belli olan işaretlemeleri ve sıkıştırılmış ayet sonları işaretlerini dikkate almadığımızda bu Mushaf'ın Şam Mushafından üretildiğini söyleyebiliriz.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada Tübingen Mushafının yazım farklılıkları, karbon tarihlemesi, şekil, yapı, i'cam, kaligrafi ve imlâ kuralları açısından erken dönem Arapça kitabelele bağlantısını kurmaya çalışarak aidiyetini ve tarihlemesini yapmaya çalıştık.

C14 tarihlemesi, mushafın yazıldığı mürekkep ve imlâ özellikleri bize Tübingen Mushafının aidiyeti ve tarihlemesi hakkında yeterli bilgileri verebilir. Örneğin; C14 tarihlemesine göre bu Mushaf, 649-675 tarihlerinde yazılmıştır. Bu sonuç bize mushafın yazım tarihini değil, parşömenin yaşını vermektedir. Parşömenin üzerine yazı yazılmadan önce belirli bir süre geçmiş olması muhtemeldir. Fakat parşömen, kullanıma hazırlandıktan sonra üretici tarafından bekletilmesi mantıklı değildir. C14 testi 50-100 yıllık bir zaman aralığında bir tarih vermektedir.^[71] Her ne kadar bu mushafın yazıldığı parşömene uygulanan karbon testi %95,4'lük bir doğruluk oranıyla sonuç verse de aynı örnek için farklı laboratuvarlarda farklı tarihler alınabilmektedir. Bu yüzden karbon tarihlemelerinde daha sağlıklı sonuçlar alınabilmesi için yazım tarihi belli olan el yazmalarının tarihlemesini yapıp aradaki farkı ortaya çıkararak sapmaların ne kadar olduğunu belirlemeliyiz. C14

[70] Fadl es-Seyyid, "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân", 367.

[71] Déroche, *La transmission écrite du Coran*, 134-135.

analizi el yazmalarının tarihlenmesinde çok önemli olsa da son sözü filologlar, tarihçiler ve paleograflar söylemelidirler.

Bir başka önemli husus da yazının yazıldığı mürekkeptir. Mürekkebin (is'in) mevcut tekniklerle tarihinin belirlenmesi mürekkep miktarının azlığı nedeniyle mümkün değildir. Tübingen Mushafı üzerinde farklı mürekkeple yapılan değişiklikler, ilaveler, çıkarmalar ve sonradan kırmızı mürekkeple yazılmış sesli işaret eklemeleri detaylı bir şekilde çalışılmayı gerektirebilir. Özelle Tübingen Mushafının genelde Kur'an elyazmalarının ne paleografi ne de C14 ile tam olarak tarihlenememesi sebebiyle, metnin dilbilgisi yapısının da dikkate alınması gerekmektedir; kodikolojik özellikler, ayet sonu işaretleri ve sureler arasındaki tezhipler ilave bilgiler sağlayabilir. Tübingen Mushafında koyu kahverengi bir mürekkep kullanılmış, düzeltmeler ve sesli işaretler için siyah mürekkep kullanılmıştır. Kahverengi mürekkep çoğu Küfî metinde kullanılmaktadır. Meselâ Tübingen Mushafı ile benzerlik arz eden Berlin Mushafının büyük bir kısmı koyu kahverengi mürekkebin üstünden siyah mürekkeple geçilerek yazılmıştır. Mürekkep üzerine yapılan bilimsel araştırmalar bir gün mürekkebin kökeni ile ilgili bilgi sağlayacaktır fakat mürekkep analizi olmadan da imlâ yapısı, metnin yaşı ile ilgili önemli göstergeler verebilir.

Tübingen Mushafında kullanılan bazı kelimelerin imlâ kuralları, onun ilk zamanlarda yazıldığı bir alâmeti sayılabilir. Örneğin; *gâle* ifadesi elif olmadan *gl* şeklinde, *cennât* kelimesinin genel olarak uzun sesli /â/ elif harfiyle, *Dâwûd* kelimesinin *daûd* şeklinde elifin uzatılarak, şey'in kelimesinin kısa hemze ile değil de uzun elif ile Kur'an kelimesinin çoğu zaman elif olmadan yazılması bu mushafın imlâ kuralları açısından Hz. Osman mushaflarından kopya edilme olasılığını güçlendirmektedir. Sesli işaretler olmaksızın birkaç vurgu işareti kullanılarak yazılması, her 5 ayetin sonunda tahmîs işaretinin bulunmaması, her 10 ayet sonundaki noktalarla çevrili kırmızı bir halka ile gösterilen bazı ta'sîr işaretlerinin metne sonradan ilave edilmesi, mushafın Emevî döneminden öncesine tarihlenmeye ilave kanıt sağlamaktadır. Bütün bu işaretlemeler ve tezhipler, çiçek ve yaprak sarmaşıkları, ayı yoncası ve palmye ağaçları gibi süslemeler Emevî döneminin motifleridir. Bunlar Tübingen Mushafına Emevîler döneminde ilave edildiğini metnin üretilmesinin ise daha önceki bir dönemde gerçekleştiğini ifade edebiliriz. Emevî dönemi mushaflarının daha küçük formatta, Tübingen Mushafının ise daha büyük formatta olması, ihtilafî ayet sonu işaretleri olmakla birlikte ağırlıklı olarak Şam ayet sistemine uyması, C14 tarihlenmesi, mushafın Prusyalı diplomat Johann Wetzstein (1815-1905) tarafından Şam'dan alınmış olması onun Akdeniz havzasında üretildiğinin bir delili sayılabilir. Bu bilgiler ve değerlendirmeler bizi Hz. Osman dönemi sonlarına ve muhtemelen Emevîlerin ilk zamanlarına götürmektedir. Elde ettiğimiz bulgular C14 testi sonucu 29-56 / 649-675 yıllarına tarihlenen Tübingen Mushafının tarihi ile uyumluluk arz etmektedir.^[72] Bu mushaf, paleografik olarak 8. yüzyıla tarihlenmiş görünse de C14 tarihlenmesi ve imlâ kuralları açısından 7. yüzyıla aittir.

Bizim amacımız Tübingen Mushafını; bilgi, i'cam, yapı, kaligrafi, imlâ kuralları, ayet sayıları, durak sonu işaretleri, yazım farklılıkları, şekil, biçim ve kaligrafi yöntemi açısından değerlendirerek 7. yüzyıla mı yoksa 8. yüzyıla mı ait olduğunu yani C14 tarihlenmesini imlâ ve yazı kurallarının da destekleyip desteklemediğini tespit etmektir. Araştırmamız

[72] <https://uni-tuebingen.de/universitaet/aktuelles-und-publikationen/pressemitteilungen/news-fullview-pressemitteilungen/article/raritaet-entdeckt-koranhandschrift-stammt-aus-der-fruehzeit-des-islam.htm>.

bize bu mushafın 7. yüzyılda yazıldığını ancak C14 tarihlenmesinden biraz sonraya tekabül ettiğini göstermiştir. Bu durumda Tübingen Mushafının Hz. Osman'ın şehirlere gönderdiği mushaflardan biri olduğunu söyleyemsek de ondan üretilen bir mushaf olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu çalışmanın gelecekte bu alanda yapılacak araştırmalara ışık tutacağını ve Hz. Osman'ın şehirlere gönderdiği mushaflara ulaşma imkânını elde edeceğimizi ümit ediyorum. Ayrıca bu mushaf, bazı küçük kâtip hataları dışında imlâsında ve metninde elimizdeki mevcut Kur'ân'dan hiçbir farkı olmadığını, Kur'ân'ın gerçekliğini ve tahrif olmadan günümüze kadar ulaştığını ispat etmiştir.

EKLER

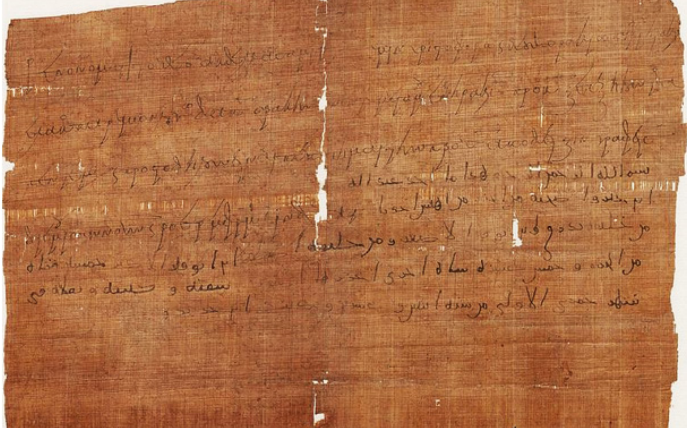
Tablo 1: Yazıtlardaki harflerin karşılaştırmalı tablosu

Harfler	Muaviye Yazın 58 AH/678 AD		Asvan Yazın 31 AH/652 AD		Züheyr Yazın 24 AH/645 AD		Aknas Yazın 22 AH/643 AD		Tübingen Mushaft	
	Muttasil	Müfred	Muttasil	Müfred	Muttasil	Müfred	Muttasil	Müfred	Muttasil	Müfred
ا										
ب										
ت										
ث										
ج										
د										

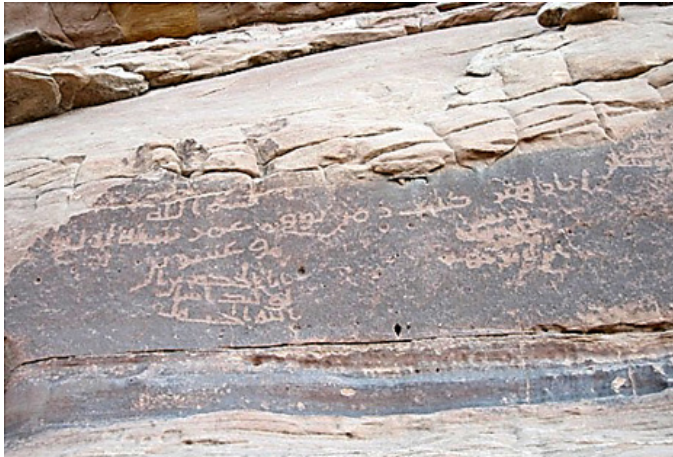
ر								
ز								
س								
ش								
ص								
ظ								
ع								

ق								
ك								
ل								
م								
ن								
هـ								

ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا
ب	ب	ب	ب	ب	ب	ب	ب	ب
پ	پ	پ	پ	پ	پ	پ	پ	پ

Şekil 1. Ahnas papirüsü. PERF 558. Avusturya Ulusal Kütüphanesi
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b2/PERF_558%2C_recto.jpg

Şekil 2. Züheyr yazıtının fotoğrafı
<https://www.islamic-awareness.org/history/islam/inscriptions/kuficsaud.html>

انا لله كسب ذنوبه
سما الله عهد سنة اذ بلغ
و كنت نر

Şekil 3. Mısır'daki Aswan Yazıtı fotoğrafı

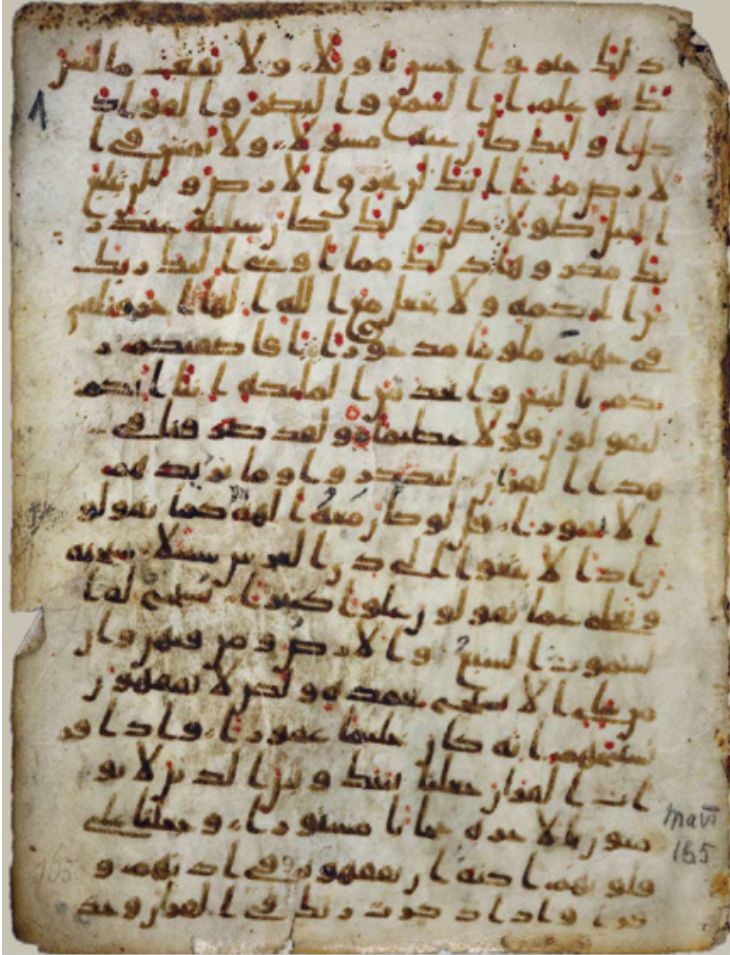
<https://www.islamic-awareness.org/history/islam/inscriptions/hajri.html>

Şekil 4: Taif'deki Muaviye Su Bendi Yazıtının fotoğrafı

<https://english.alarabiya.net/features/2017/10/06/The-story-of-Muawiya-Dam-and-the-six-sentences-engraved-on-its-walls>

<https://www.islamic-awareness.org/history/islam/inscriptions/muwinsc1.html>

Resim1. f. 1a. İsrâ Suresi 35-45.ayetler. el-Mushafu'ş-Şerif (Tübingen Mushafi), thk. Tayyar Altıkulaç (dijital orijinalinden alınmıştır)

Resim 2. f. 11a. Khef Suresi, 107-110. Ayetler ve Meryem Suresi, 1-6. Ayetler. el-Mushafu'ş-Şerif (Tübingen Mushafı), thk. Tayyar Altıkulaç (dijital orijinalinden alınmıştır)

Resim 3. f. 24a. Enbiya Suresi, 105-112 ve Hac Suresi, 1-4. Ayetler. el-Mushafu'ş-Şerif (Tübingen Mushafı), thk. Tayyar Altıkulaç (dijital orijinalinden alınmıştır)

Resim 4. f. 31a. Müminün Suresi, 53-68. Ayetler. el-Mushafu'ş-Şerîf (Tübingen Mushafı), thk. Tayyar Altıkulaç (dijital orijinalinden alınmıştır)

KAYNAKÇA

- Al-Shareef, Adnan Mohammed-Abdul Salam, Yasser Ismail. "Early Manuscripts of Quran Through Data of Hijazi Calligraphy and Archaeological Evidence". *Journal of the General Union of Arab Archaeologists*: 5/1 (2020), 1-28.
- Altıkulaç, Tayyar. *el-Mushafı 'ş-Şerif (Tübingen Nüshası)*. İstanbul: İrcica, 1437/2016.
- Bergsträsser, Gotthelf-Pretzl, Otto. *Geschichte des Qorâns*. Leipzig: 2nd edition, 1909–1938.
- el-Cühenî, Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf. *el-Bedi' fi Resmî Mesâhif-i Osman*. Thk. Su'ud b. Abdullah el-Fenisan. Riyad: Dâru İsbiliye, 1. Baskı, 1998.
- Dâni, Ebu 'Amr Osman b. Said. *el-Mukni' fi ma'rifeti mersûmi mesâhifi ehli'l-emsâr*. Thk. Muhammed Ahmed Dehman. Dimaşk: Daru'l-Fikr, 2. Baskı, 1983.
- Dâni, Ebu 'Amr Osman b. Said. *et-Teyisir fi kurâti's-seba'*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Dutton, Yasin. "An Umayyad fragment of the Qur'ân and its dating". *Journal of Qur'anic studies* 9–2 (2007), 58-87.
- Déroche, François. "La transmission écrite du Coran dans les débuts del' islam. Le codex Parisino-petropolitanus". [Texts and studies on the Qur'ân 5]. *Journal of Qur'anic Studies*. Leiden-Boston: 2009.
- Déroche, François. *Qur'ans of the Umayyads A First Overview, Leiden Studies in Islam and Society*. Leiden-Brill: 2014.
- Ebu Ali el-Farisi, Hasan b. Abdulgaffar. *Hucce li'l-kurrâi's-Seba'*. Thk. Bedreddin Kahveci vd. Beyrut: Daru'l-Me'mun li't-Turâs, 1. Baskı, 1978.
- İbni Cezerî, Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ. Şam: 1927.
- İbn Mücahid, Ebu Bekir Ahmed b. Musa. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâ'ât*. Thk. Şevki Dayf. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2. Baskı, 1400/1980.
- İbn. Sellâm, Ebu Ubeyd el-Kâsım. *Fedâilu'l-Kur'ân*. thk. Vehbi Süleyman Ğâveci. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991.
- İbni Zencele, Ebü Zü'r'a Abdurrahmân b. Muhammed. *Hüccetü'l-kirâ'ât*. Thk. Sa'îd el-Efġânî. Beyrüt: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, 1979.
- İsbahânî, Ebü Bekir Ahmed b. el-Huseyn b. Mihrân en-Nisâbüri. *el-Mebsût fi'l-kirâ'âti'l-'aşr*. Thk. Sübey' Hamza Hâkimî. Şam: Mecmau'l-Lüġa el-Arabîyye, 1981.
- Marx, Michael Josef-Jocham, Tobias John. "Radiocarbon (14C) Dating of Qur'ân Manuscripts". *Recent Publication: Qur'ân Quotations Preserved on Papyrus Documents, 7th-10th Centuries*. Brill: 2020, 188-221.
- Mecâlî, Muhammed Hâzîr. "Mahtulife resmühû mine'l-kelimâti'l-Kur'âniyyeti fi'l-mesâhifi'l-Osmâniyye". *Mecelletü's-Şeriatî ve Dirâsâti'l-İslâmiyyeti*. 19/56 Kuveyt: Meclisü'n-Neşri'l-İlmî, (2004), 89-163.
- el-Müneccid, Salahaddin. *Dirâsât fi târihi'l-hattî'l-'arabî münzü bidâyetihî ilâ nihâyeti'l-'asri'l-ü-mevî*. Beyrut: 1972.
- Nöldeke, Theodor. *Geschichte des Qorâns*. Göttingen: 1860.
- Powers, David Stephen. *Muhammad Is Not the Father of Any of Your Men*. Philadelphia: PENN-University of Pennsylvania Press, 2009.
- Rezvan, Efraim. *On the dating of an "Uthmanic Qur'an" from Saint Petersburg, Manuscripta Orientalia* 6–3 [September 2000].
- Sadeghi, Behnam-Bergmann, Uwe. *The Codex of a Companion of the Prophet and the Qur'an of the Prophet. Arabica* 57 (2010).
- Schwally, Friedric. *Geschichte des Qorâns*. Leipzig: 2nd edition, 1919.
- es-Seyyid, Adil b. Fadl. "Nefâisu'l-beyân fi şerhi'l-ferâidi'l-hisân fi 'addi âyi'l-Kur'ân". *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye li'l-Ulûmi's-Şer'iyye*. 201/1, 55 (1443).
- es-Sicistanî, Abdullah b. Süleyman b. Eş'as İbn Ebî Davud. *Kitâbü'l-Mesâhif*. thk. Muhibbuddin Abdussubhan Vaiz. Katar: Evkaf İslam işleri bakanlığı, 1. Baskı, 1995.
- Wansbrough, John. *Qur'anic studies, Sources and methods of scriptural interpretation*. [London Oriental series, 31]. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Weisweiler, Max. *Universitätsbibliothek Tübingen, Verzeichnis der Arabischen Handschriften II*. Leipzig: 1930. 125, n°161.
- Whelan, Estelle. *Evidence for the early codification of the Qur'an. JAOS* 118 (1998).
- Zerkeşi, Muhammed b. Bedruddîn. *el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. Kahire: Mektebetu Dâru't-Turâs, trsz.

Zürkânî, Muhammed Abdulazim. *Menâhilu 'l-irfân fi ulûmi 'l-Kur 'ân*. Kahire: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, trsz.

https://uni-tuebingen.de/universitaet/aktuelles-undpublikationen/pressemitteilungen/newsfullview-pressemitteilungen/article/raritaet-entedecktkoranhand_schrift-stammt-aus-der-fruehzeit-des-islam.html.

<http://www.corpuscoranicum.de>.

www.corpanica.de/computatio-radiocarbonica (son erişim 16 Temmuz 2023).

<https://www.unituebingen.de/aktuelles/pressemitteilungen/newsfullviewpressemitteilungen/article/raritaetentdecktkoranhandschriftstammtausderfruehzeitdesislam.html> (son erişim 16 Temmuz 2023).

<https://uni-tuebingen.de/universitaet/aktuelles-und-publikationen/pressemitteilungen/newsfullview-pressemitteilungen/article/raritaet-entedeckt-koranhandschrift-stammt-aus-der-fruehzeit-des-islam.htm>

Corpus coranicum websitesi (<http://koran.bbaw.de/materialien/gothelf-bergstraesser-archiv>).